

ПЕРСПЕКТИВИ САМОРОЗВИТКУ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ

Резюме

*У статті розглянуто інноваційні технології, які використовуються у системі дистанційного навчання у період пандемії COVID-19. Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні важливості саморозвитку студентів в умовах дистанційної освіти та визначенні прогресивних технологій навчання в цьому напрямі. У роботі визначено особистісні характеристики студентів, які належать до покоління Z і відповідно до цього обґрунтовано теоретичні засади використання інноваційних технологій спрямованих на саморозвиток здобувачів вищої освіти. З огляду на те, що впровадження інноваційних технологій у процес дистанційного навчання має бути структурованим і методично доцільним, було розглянуто основні елементи розробки дистанційних курсів. **Методи наукового дослідження:** теоретичні (вивчення, аналіз, синтез, узагальнення наукової літератури з проблеми дослідження, систематизація і узагальнення отриманих даних), що дали змогу з'ясувати переваги та недоліки дистанційного навчання в умовах пандемії; емпіричних (інтерв'ювання, анкетування, спостереження за освітнім процесом), що сприяли доцільності впровадження інноваційних технологій у систему дистанційного навчання в умовах пандемії та було проведено дослідження на платформі Google Forms. Вибірку склали 42 студенти I курсу факультету міжнародних економічних відносин та туристичного бізнесу Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.*

Результати: виявлено проблеми самоорганізації і відсутності бажання до самоосвіти та саморозвитку здобувачів вищої освіти в умовах пандемічно

зумовленої кризи; встановлено неповну готовність викладачів до освітньої діяльності в нових умовах. Запропоновано впровадження в освітній процес інноваційних технологій навчання, які б були адаптовані саме для дистанційної освіти і сприяли саморозвитку особистості. **Висновки.** Вимушена ізоляція засвідчила низку ускладнень як для здобувачів вищої освіти так і для викладачів. Проте, дослідження показало, що сучасна молодь більш гнучка і прогресивна, ніж старше покоління і швидше адаптується до будь-яких змін. Тому використання інноваційних технологій у дистанційному навчанні сприятиме підвищенню зацікавленості студентів навчальним матеріалом і формуванню у них практичних та дослідницьких навичок розвитку пізнавальних можливостей та системи цінностей, а також мотивуватиме на досягнення успіху у професійній діяльності.

Ключові слова: дистанційне навчання; інноваційні технології; здобувачі вищої освіти; пандемія

Вступ. Сучасні умови у світі, ускладнені пандемією COVID-19, призвели до багатьох змін у різних сферах життєдіяльності людини, у тому числі і в освіті. Вимушений перехід на online-форму навчання показав не повну готовність усіх суб'єктів освітнього процесу до таких зрушень.

Карантинні обмеження виявили низку моментів, які були звичайними під час традиційного навчання, а під час дистанційного – стали другорядними. Так, наприклад, здобувачі вищої освіти не завжди дотримуються культури поведінки та етикету під час online-занять, з запізненням підключаються до Інтернет конференцій, не своєчасно виконують поставлені завдання, часто виникають труднощі з самостійним опановуванням навчального матеріалу, спостерігається відсутність зацікавленості до пошуку додаткової інформації стосовно теми, що вивчається.

Педагоги, в свою чергу, теж зіткнулися зі складнощами. За короткий термін їм потрібно було розробити або доповнити дистанційні курси «Moodle» усім необхідним методичним матеріалом, вчитися проводити заняття на

різних online-платформах Zoom, Google Meet, Skype, Microsoft Teams та застосовувати і опановувати нові методи навчання, які б стимулювали і мотивували студентів до самоосвіти, саморозвитку та самовдосконалення себе як особистості і професіонала своєї діяльності.

Безумовно, що дистанційна освіта має багато переваг, таких як цілодобовий доступ до навчального матеріалу, економія часу на поїздку до ЗВО, місце проживання не має значення, більш гнучкий графік навчання, тощо. Однак, має і негативні сторони – і це відсутність безпосереднього контакту студента з викладачем. Така взаємодія дуже важлива для здобувачів вищої освіти, особливо для першокурсників. Разом з присвоєнням статусу студента молоді люди зіштовхуються з низкою проблем пов'язаних з процесом адаптації. Серед яких пристосування до нової системи навчання, налагодження взаємостосунків з одногрупниками та викладачами, організація соціально-побутових умов, зіткнення з вимогами і нормами закладу вищої освіти і багато інших. Наразі педагог опосередковано виступає таким собі «провідником» у новий світ навчання, який за допомогою сучасних технологій може позитивно налаштувати студентів на освітній процес.

Слід також зазначити, що в основі дистанційного навчання лежить самоосвіта, яка щільно пов'язана з безперервним саморозвитком особистості в процесі її діяльності (Лавриненко, 2020; Даценко & Сузанська, 2017). Як показує досвід, багато студентів не готові самостійно вчитися і не готові до такої форми роботи. Але в умовах карантину важливим елементом навчання є саме процес самостійного пошуку і засвоєння певних знань, умінь і навичок здобувачами вищої освіти. Виникає потреба у вдосконаленні методів і принципів навчання, які були б спрямовані на постійний розвиток пізнавальних можливостей та організаційних здібностей, стимулювання саморозвитку і самовиховання студентів. Такий підхід допоможе їм краще опановувати новий матеріал, стати більш професійно-зрілими і конкурентоспроможними на сучасному ринку праці.

Останнім часом зазначена проблема набуває все більшої актуальності. Вона розглядалася такими науковцями, як: І. Адамов, С. Кравець, В. Прибилова, А. Сайєдамін, О. Толстобоков, В. Ягупов та ін. Провідною темою зазначених робіт є виявлення проблем дистанційної освіти, їх обговорення та пошук шляхів для їх подолання. У дослідженнях Н. Бастуна, Л. Велитченко, В. Давидова, С. Максименко, О. Мещерякової, Т. Ткача та ін. акцент робиться на вивченні освітнього простору як умови для становлення й розвитку особистості. Загально-дидактичні основи саморозвитку та самоосвіти відображені у наукових працях В. Архангельського, Ю. Бабанського, Н. Кузьміної, О. Малихіна, Г. Щукіної та ін.

Мета статті – розкрити перспективи саморозвитку студентів в умовах дистанційної освіти та визначити прогресивні методи навчання в цьому напрямі.

Завдання дослідження. 1) проаналізувати феномен «саморозвиток» з позиції дистанційної освіти; 2) визначити особливостей покоління Z та співвіднести їх з результатами опитування студентів; 3) уточнити основні структурні компоненти дистанційних курсів; 4) розглянути інноваційні технології доцільні в умовах пандемії.

В ході роботи були застосовані наступні **методи дослідження**: теоретичні (вивчення, аналіз, синтез, узагальнення наукової літератури з проблеми дослідження, систематизація і узагальнення отриманих даних), що дали змогу з'ясувати переваги та недоліки дистанційного навчання в умовах пандемії; емпіричних (інтерв'ювання, анкетування, спостереження за освітнім процесом), що сприяли доцільності впровадження інноваційних технологій у систему дистанційного навчання в умовах пандемії та було проведено дослідження на платформі Google Forms. Вибірку склали 50 студентів I курсу факультету міжнародних економічних відносин та туристичного бізнесу Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Результати. За період дистанційного навчання було проведено опитування, вибірку становили студенти I курсу факультету міжнародних

економічних відносин та туристичного бізнесу Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна щодо соціальної ізоляції в умовах пандемії (експрес-діагностика рівня соціальної ізолюваності особистості (Д. Рассел і М. Фергюссон). Найбільш суттєві результати наведені нижче.

Приблизно 24% студентів комфортно почуваються займаючись деякими речами на одинці, 69% інколи та рідко сумно, і тільки 7% почувають себе нещасними та самотніми.

Я нещасливий, займаючись стількома речами на одинці.
42 відповіді

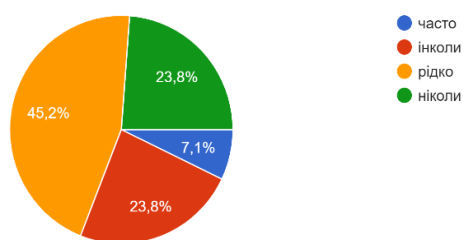

Рис. 1. Результати опитування

На твердження «Мені не вистачає спілкування», майже 12% відповіли ствердно, достатньо спілкування – 17% і інколи та рідко не вистачає спілкування – 71%.

Мені не вистачає спілкування.
42 відповіді

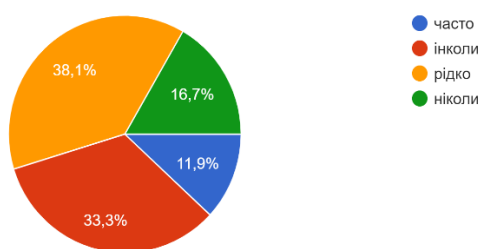
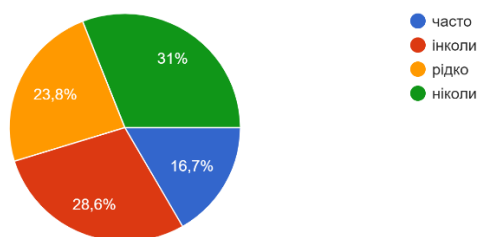

Рис. 2. Результати опитування

Майже 17% опитуваних під час дистанційного навчання чекали на те, що їм хтось напише у соціальних мережах або зателефонує. 31% зовсім не звертали на це уваги і 52% інколи або рідко замислювались над цим.

Я часто ловлю себе на очікуванні, що люди зателефонують або напишуть мені .
42 відповіді

Я часто ловлю себе на очікуванні, що люди зателефонують або напишуть мені .
42 відповіді

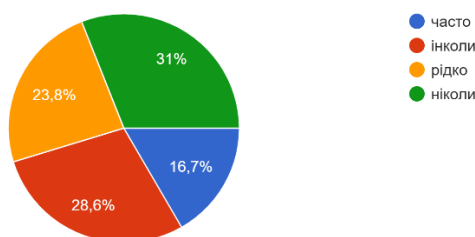

Рис. 3. Результати опитування

Опитування показало, що 69% молоді має рідних, близьких, друзів до яких вони можуть звернутися за порадою та поділитися своїми проблемами, 26% час від часу можуть поділитися своїм проблемами, і тільки 5% студентів не мають такої можливості.

Немає нікого, до кого я міг би звернутися.
42 відповіді

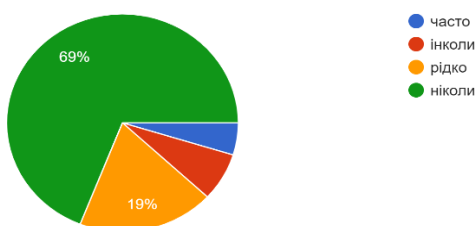

Рис. 4. Результати опитування

З твердженням «Я відчуваю себе абсолютно самотнім» погодилося 2%, негативно відповіли 50% і 48% студентам знайома така ситуація.

Я відчуваю себе абсолютно самотнім.
42 відповіді

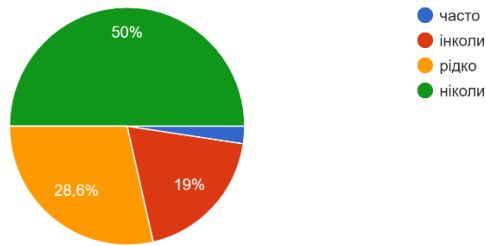

Рис. 5. Результати опитування

14% респондентів вважають, що їх соціальні зв'язки є поверхневими. 31% стверджують, що вони є зовнішньо активними і 55% зазначили, що їх соціальні зв'язки залежать від різних факторів.

Мої соціальні відносини і зв'язки поверхневі.
42 відповіді

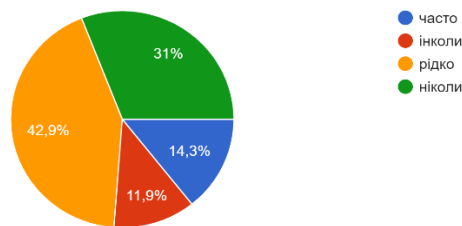

Рис. 6. Результати опитування

Результати анкетування показали, що тільки 14,3% студентів сумують за компанією, 23,8% взагалі ніколи не сумують і 61,9% інколи або рідко сумують.

14. Я вмираю від туги за компанією.
42 відповіді

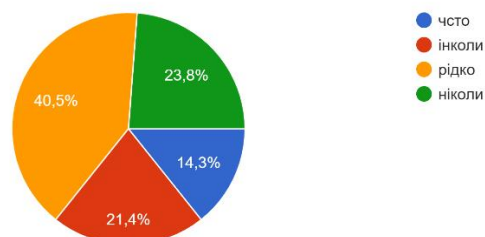

Рис. 7. Результати опитування

З тезою «Я відчуваю себе виключеним і ізольованим іншими» погодилось тільки 2%, негативно відповіли 67% і інколи або рідко – 31%.

Я відчуваю себе виключеним і ізольованим іншими.
42 відповіді

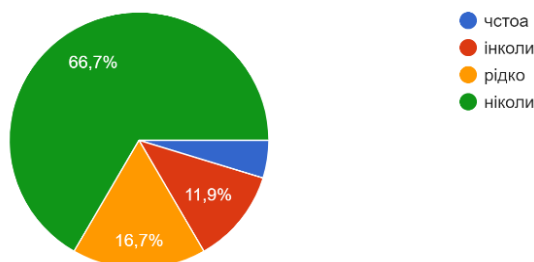

Рис. 8. Результати опитування

Фраза «Люди навколо мене, але не зі мною» знайшла відгук майже у 17% студентів. 31% вважають зовсім несприйнятливою її для себе і 52% зазначили, що іноді таке траплялось з ними.

Люди навколо мене, але не зі мною.
42 відповіді

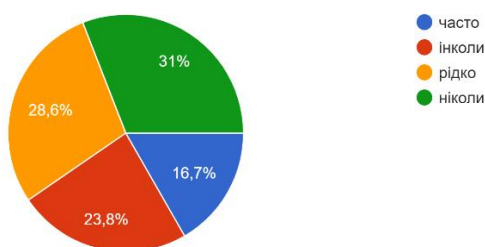

Рис. 9. Результати опитування

Узагальнюючи вище викладений матеріал можна припустити, що здобувачі вищої освіти, не дуже переймаються вимушеними обмеженнями. Більшість з них не відчувають з приводу себе суттєвих змін. Відрив від більш активного суспільного життя, їх не дуже турбує, тому що вони завжди залишаються на зв'язку, завдяки соціальним мережам. Як показує опитування і аналіз наукової літератури, сьогоденні учасники освітнього процесу є здебільшого інтровертами, які орієнтовані «всередину» або «на себе». Для них більш характерна поведінка, пов'язана з комфортною самотністю, внутрішніми роздумами і переживаннями, творчістю або спостереженням за процесом. Тому бути наодинці не лякає здобувачів вищої освіти. Навіть навпаки, ситуація, яка склалася сприяє тому, що студенти можуть поєднувати навчання

з працею, при цьому без відриву від освітнього процесу. Отже, сучасні виклики, а саме зміна життєдіяльності не лякає молодь, а може навіть повністю і влаштує, бо вона набагато легше пристосовується до нових умов існування і форм навчання ніж інші верстви населення.

Дискусія. Огляд наукової літератури показав, що проблема саморозвитку особистості завжди була актуальною. Її вивченням займалися, як психологи, так і педагоги. Здебільшого вона розкрита у працях Л. Виготського, О. Леонтьєва, С. Рубінштейна, А. Маслоу, К. Роджерса, К. Абульханової-Славської, В. Слободчикова, Г. Цукермана, В. Андрєєва, Б. Мастерова, П. Каптерєва, Л. Зязюна, Т. Тихонової, Г. Селевко та ін. Проблемам «професійного саморозвитку особистості» присвячені праці Г. Балла, Є. Ісаєва, С. Косарецького та ін.

На думку С. Рубінштейна, дефініція «саморозвиток» є запозиченою з філософії і означає «саморух» при якому всі елементи детерміновані в середині самої системи, а не задані ззовні. Дослідник акцентує увагу на проблемі саморозвитку, як ініційованої всередині системи, а не поза нею (Щукіна, 2014).

К. Абульханова-Славська ототожнює саморозвиток з самовдосконаленням. Авторка розглядає проблеми життєвого шляху і виділяє дві основні стратегії особистості: стратегію визначення своїх наявних можливостей та стратегію розвитку, вдосконалення своїх психічних можливостей. Дослідниця підкреслює, що саморозвиток – це постійна праця над собою, а саме: постійне підвищення рівня своєї культури, освіти та активна реалізація себе у життя (Трофімова, 2010).

Узагальнюючи думки різних вчених щодо визначення саморозвитку, В. Маралов дає власне трактування даному терміну. На його думку, саморозвиток – це самостійна побудова людиною власної особистості, придбання, утвердження і актуалізація таких якостей і характеристик, яких раніше у неї не було. Саморозвиток не є якимось однорідним цілісним процесом або окремою діяльністю, він здійснюється в різних взаємопов'язаних

формах. До основних з них відносяться самоствердження, самовдосконалення, самоактуалізація і самореалізація (Маралов, 2015).

Спираючись на вікову періодизацію В. Слободчикова, В. Маралов узагальнив її показники у вигляді змістовних характеристик саморозвитку на різних етапах дорослішання особистості.

Як відомо, студентський вік припадає саме на стадії пізньої юності та дорослішання. Саме цей період, стверджує В. Маралов, характеризується завершенням процесу персоналізації, і молодь переходить на інший щабель – індивідуалізацію, що супроводжується формуванням «Я-концепція». Особистість стає суб'єктом саморозвитку. Нормативно-особистісний рівень активності поступово змінюється особистісно-продуктивним і воліє до особистісно-творчого рівня. Даний процес супроводжується появою бажання до автономії, як мотиву самоствердження. Він поглиблюється за рахунок інтеграції поведінкової, емоційної і ціннісної сторін особистості. В цей час для молоді перевагу над іншими формами мотивів набуває – соціальний. Він включає прагнення до популярності, громадського престижу, визнання оточуючих та досягнення високих результатів в значущій діяльності. У зв'язку із продовженням формування процесів самовизначення, де на перший план висувається самовизначення в професійній сфері, диференціюються мотиви самовдосконалення, виникає потреба у самоактуалізації свого особистісного потенціалу та використанні його у житті. Наприкінці студентських років, при сприятливих умовах, все більшого значення починає набувати самоактуалізація, яка надає широкі можливості для цілковитої самореалізації себе в різних сферах буття (Маралов, 2015).

Слід також пам'ятати, що сьогоднішня студентська молодь – це діти, які були народжені у 2000-х роках. А згідно теорії поколінь, яка було розроблена Вільямом Штраусером і Нілом Хоувом (Howe & Strauss, 1991) зазначений віковий період належить саме до покоління Z. Про них кажуть цифрове покоління або діти, що «народилися зі смартфоном у руках». Вони з малих років оточені гаджетами і розбираються в технологіях краще ніж дорослі,

добре орієнтуються в сучасному світі і навколишній інформації, стежать за трендами, швидко розуміють, що їм цікаво і необхідно, а що ні. Для покоління Z характерне прагнення до безперервної освіти, тобто саморозвитку і самоосвіти, а також пізнання всього нового. Вони не сприймають великий обсяг інформації – тривалі відео, складні тексти. Але не тому що не здатні опанувати будь-який матеріал, а тому що темпи розвитку сучасного світу і обсяги інформації, які вони отримують швидко змінюються і не дозволяють їм зупинитися надовго на чомусь одному.

В той же час слід зазначити, що діти покоління Z «мешкають» здебільшого у Інтернет мережі. Їх не дуже цікавлять різного роду поїздки, прогулянки і взагалі вихід зі своїх будинків. Результатом цього стає звикання до того, що їх бажання у віртуальній реальності завжди виконуються. Але в реальності недостатньо просто натиснути на кнопку для того, щоб досягти бажаного. Тому діти покоління Z можуть мати в майбутньому проблеми у зв'язку з цим, а саме з подоланням об'єктивних труднощів у своєму житті.

Основною відмінною рисою нового покоління – є кліпове мислення. Вперше феномен «кліпової культури» (від англ. «To clip» - обрізати, обривати, робити вирізки) як принципово нового явища, був відзначений американським футурологом Е. Тоффлером (Тоффлер, 2002).

Російський філософ і культуролог К. Фрумкін визначає кліпове мислення, як вектор у розвитку відносин людини з інформацією, здатність швидко перемикатися між розрізненими смисловими фрагментами, але нездатність до сприйняття тривалої лінійної послідовності – однорідної і одностильової інформації (Фрумкін, 2010).

Схожої думку щодо кліпового мислення дотримується і Т. Семеновських (Семеновських, 2014). Вона стверджує, що відсутність смислового зв'язку (контексту) у потоці інформації не сприяє завершеності усної або письмової мови і не дозволяла з'ясувати сенс і значення окремих вхідних в її склад фрагментів. Таким чином, намічається тенденція до нездатності багатьох людей системно сприймати інформацію, системно

мислити і, відповідно, викладати свої думки. Дуже часто після виголошеної (написаної) фрази, людина не намагається зрозуміти її цілком, а вихоплює шматок-подразник, на який у неї вже готова заздалегідь відповідь.

Покоління Z має і особистісні відмінності, до яких можна віднести схильність до аутизації (Сапа, 2014). Але мова йде не про хворобу аутистичного розладу, що виникає внаслідок порушення розвитку головного мозку, а про аутизацію, як спосіб взаємодії зі світом людей. Такі діти з дитинства занурені у себе і нездатні спілкуватися з оточуючими. Таке існування виступає захистом від проблем сучасного способу життя, як способу відгородження від світу, по суті – це є десоціалізація.

Сьогодні багато вчителів, батьків скаржаться на те, що юнаки та дівчата багато свого часу присвячують соціальним мережам, комп'ютерним іграм, перегляду різних подкастів, відео-роликів, тощо. Проведення більшої частини свого часу в Інтернет мережі призводить до мінімізації живого спілкування. Мовою психології можна сказати, що більшість студентів є інтравертованими. А з іншого боку – це свідчить про зосередженість особистості тільки на собі, що свідчить про дитячий егоцентризм.

На думку А. Сапа, якщо такі властивості притаманні дорослій людині, то мова йде про індивідуалізм, а якщо ми говоримо про нове покоління, то це психологічний діагноз – інтравертований індивідуалізм (Сапа, 2014).

Узагальнюючи вище наведений матеріал, можна стверджувати, що сучасна молодь потребує постійного стимулювання і спрямування на оволодіння новими компетенціями. Для цього необхідно при створенні дистанційних курсів орієнтуватися на те, щоб матеріал який вивчається, сприяв розширенню свідомості студентів, підштовхував на пошук нової інформації, дослідницької діяльності та зацікавлював своєю інноваційністю.

В організації дистанційного навчання, як і традиційного, головною ланкою забезпечення високої ефективності освітнього процесу є викладач. Його завдання полягає у висококваліфікованому демонструванні своїх вмінь використання технологічних, організаційних та соціально-психологічних

можливостей, які будуть спрямовані на отримання максимального педагогічного результату. В умовах дистанційного навчання педагог є фарватером, який управляє самостійною роботою здобувачів вищої освіти. До його функцій можна віднести: формування спонукаючих мотивів; постановка цілей і завдань; передача знань, досвіду; організаційна діяльність; встановлення взаємодії між учасниками освітнього процесу; контроль процесу навчання.

Сьогодні застосування інформаційних комп'ютерних технологій в освітньому процесі є необхідним елементом навчання. У Стратегії розвитку вищої освіти України на 2021-2031 рр., однією з операційних цілей є впровадження інноваційних технологій і дистанційного навчання у вищій освіті. До її завдань відносяться: створення індустрії інноваційних технологій та засобів навчання, що відповідають світовому науково-технічному рівню; диджиталізація усіх процесів у системі вищої освіти; унормування дистанційного навчання як форми здобуття вищої освіти.

Навчання в цифрову епоху вимагає максимальної трансформації всього освітнього процесу з метою інтеграції інноваційних освітніх технологій. На думку Л. Барановської освітня технологія є відкритою педагогічною системою, котра складається з таких компонентів, як: концептуально-цільового (мета, що відповідає освітнім концепціям), змістового (зміст технології), процесуального (технологічний процес: форми, методи, засоби взаємодії суб'єктів та об'єктів технології) та результативно-аналітичного (результат та його аналіз) (Барановська & Харадзе, 2021).

Враховуючи те, що ідеї нової парадигми вищої освіти зорієнтовані на розвиток учасників навчального процесу, формування в них життєвих навичок та готовності до особистісної та професійної адаптивності, доречно уточнити інноваційні освітні технології, які доцільно використовувати у системі дистанційного навчання, а саме: технологія ситуативного навчання (кейс-стаді), технологія проектного навчання, технологія евристичного (дослідницького) навчання, технологія проблемного навчання.

Технологія ситуаційного навчання («кейс-стаді») полягає у детальному дослідженні окремого випадку, що належить до деякого класу феноменів. Кейс повинен ґрунтуватися на базових, раніше отриманих знаннях та досвіді. Крім того, зміст кейсу повинен відповідати сучасним потребам та вимогам аудиторії, тобто базуватись на актуальній в даний час інформації. Важливість технології полягає не тільки в тому, що він дозволяє студентам оволодіти навичками пошуку виходу з певної заданої ситуації, а ще й у тому, що студенти навчаються правильно оцінювати ситуацію, формулювати питання, які стосуються головної проблеми. Аналізуючи різні варіанти розвитку ситуації та виходу з неї в групах, студенти тренуються виразно формулювати власну точку зору та аргументувати причини прийнятого рішення, залучати теоретичні знання, навички спілкування, відстоювання своєї точки зору.

Технологія проектного навчання передбачає комплексний процес навчання, що дозволяє усім учасникам освітнього процесу проявити самостійність у плануванні, організації і контролі своєї навчально-пізнавальної діяльності, результатом якої є створення якого-небудь продукту або явища. В основі методу проектів лежить розвиток пізнавальних, творчих інтересів учнів, умінь самостійно формувати свої знання;

Технологія проблемного навчання заснований на розгляді складних пізнавальних завдань, вирішення яких представляє істотний практичний або теоретичний інтерес. В процесі проблемного навчання увага студентів фокусується на важливих проблемах, вони стимулюють пізнавальну активність, сприяють розвитку вмінь і навичок щодо вирішення цих проблем. Роль викладача зводиться до спостереження і підтримки, але не більше.

Технологія евристичного (дослідницького) навчання передбачає наявність чітко поставлених актуальних і значущих для здобувачів вищої освіти цілей, продуманої й обґрунтованої структури, широкого використання арсеналу методів дослідження, використання наукових методів обробки та оформлення результатів.

Концепція дистанційної освіти передбачає насамперед зміну методів навчання. Для дистанційних курсів можуть бути рекомендовані наступні методи: демонстрація, ілюстрація, пояснення, розповідь, бесіда, вправа, розв'язання задач, заучування навчального матеріалу, письмові роботи, повторення. Також доцільно використовувати такі засоби навчання, як: книги (в паперовій та електронній формі), мережеві навчальні матеріали, комп'ютерні навчальні системи в звичайному і мультимедійному варіантах, аудіо навчально-інформаційні матеріали, відео навчально-інформаційні матеріали, лабораторні дистанційні практикуми, тренажери, бази даних і знань з віддаленим доступом, електронні бібліотеки з віддаленим доступом, дидактичні матеріали на основі експертних навчальних систем, дидактичні матеріали на основі геоінформаційних систем (Толстобоков, 2020).

Одним з важливих аспектів дистанційної освіти, орієнтованої на саморозвиток студентів, є успішне створення і використання дистанційних навчальних курсів. Воно починається з глибокого аналізу цілей навчання, дидактичних можливостей нових освітніх технологій передачі навчальної інформації, вимог до технологій дистанційного навчання з точки зору навчання конкретним дисциплінам та коригування критеріїв навчання.

Слід зазначити, що важливим елементом дистанційного курсу є його логічне структурування, яке націлено на покращення організації роботи здобувачів вищої освіти. Послідовне засвоєння навчального матеріалу сприяє кращому розумінню і підштовхуватиме здобувачів вищої освіти до самостійної роботи і дослідницької діяльності.

Дистанційний навчальний курс рекомендується структурувати автономними модулями: блок завдань, спрямованих на засвоєння матеріалу і перевірку його розуміння, осмислення; блок творчих завдань, спрямованих на самостійне застосування засвоєних знань, умінь, навичок у вирішенні конкретних проблем; блок виконання проєктів індивідуально, в групах співробітництва; практичні роботи (індивідуальні, спільні) (Толстобоков, 2020).

При розробці дистанційних курсів треба також враховувати і зміну форм навчання. On-line освіта здійснюється за допомогою комп'ютерних телекомунікацій і має наступні форми занять.

Чат-форум – це заняття, які здійснюються з використанням чат-технологій. Вони проводяться синхронно, тобто всі учасники освітнього процесу мають одночасний доступ до чату.

Веб-форум – це дистанційні конференції, семінари, ділові ігри, лабораторні роботи, практикуми та інші форми навчальних занять, що проводяться за допомогою засобів телекомунікацій та інших можливостей Інтернету. Для даних занять використовуються спеціалізовані освітні веб-форуми, тобто це форма роботи користувачів з певної теми або проблеми за допомогою записів, що залишаються на одному з веб-сайтів зі встановленою на ньому відповідною програмою. Веб-заняття відрізняється від чат-форуму можливістю більш тривалої (багатоденної) роботи і асинхронним характером взаємодії учасників освітнього процесу і педагогів.

Телеконференція – проводиться, як правило, на основі списків розсилки з використанням електронної пошти. Для навчальних телеконференцій характерно досягнення освітніх завдань. Також існують форми дистанційного навчання, при яких навчальні матеріали висилаються поштою.

Зазначені форми дозволяють постійно підтримувати зв'язок викладача зі студентами, виконувати практичні завдання, набувати стійких автоматизованих навичок. Теоретичні знання засвоюються без додаткових зусиль, органічно реалізуючись у тренувальних вправах. Формування теоретичних і практичних навичок досягається в процесі систематичного вивчення матеріалів, під час прослуховування і повторення вправ на аудіо та відеоносіях (при їх наявності).

Залежно від способу комунікації викладачів та студентів, виділяють наступні методи дистанційного навчання:

- метод навчання за допомогою якого здійснюється консультування студентів з освітніми ресурсами при мінімальній участі педагога

(самонавчання). Для здійснення цього методу викладачами створюються і підбираються різні освітні ресурси: друковані, аудіо- та відеоматеріали, а також навчальні посібники, що доставляються по телекомунікаційних мережах (інтерактивні бази даних, електронні видання та комп'ютерні навчальні системи);

– метод індивідуалізованого викладання і навчання, орієнтований на консультування викладачем одного зі студентів (навчання «один до одного»). Цей метод може реалізуватися в дистанційному навчанні в основному за допомогою таких технологій, як телефон, голосова пошта, e-mail, Viber, WhatsApp, Zoom, Google Meet, Skype, Microsoft Teams;

– метод, в основі якого лежить викладання навчального матеріалу викладачем, при цьому учасники освітнього процесу не відіграють активну роль в комунікації (навчання «один до багатьох»). Даний метод використовується педагогом для групи студентів, які приблизно однаково підготовлені і для всіх встановлено однакові вимоги. Він властивий традиційній освітній системі, отримує новий розвиток на базі сучасних інформаційних технологій. Лекційний матеріал може записуватися на аудіо- або відео-носіях і доповнює дистанційний курс електронними лекціями. Їх можна поширювати за допомогою комп'ютерних мереж з використанням систем дошок оголошень. Електронна лекція, яку готує і підбирає викладач може являти собою добірку статей або витягів з них, а також навчальних матеріалів, що підготує студентів до майбутніх дискусій;

– метод, для якого характерна активна взаємодія між усіма учасниками освітнього процесу (навчання «багато до багатьох»). Цей метод орієнтований на групову роботу студентів і становить найбільший інтерес для дистанційного навчання. Він передбачає широке використання дослідницьких і проблемних методів навчання. Роль викладача при такому навчанні зводиться до того, що він задає тему для здобувачів вищої освіти (ставить навчальне завдання), а далі він повинен створити і підтримувати таке сприятливе середовище спілкування і психологічний клімат, при якому

студенти могли б працювати і співробітничали. В такій ситуації викладач несе відповідальність за координацію, управління ходом дискусії, а також за підготовку матеріалів, розробку плану роботи, а також питань і тем, які будуть обговорюватися;

За останні декілька років в освітньому середовищі стали активно застосовуватися онлайн-семінари або вебінари. Кухаренко В. М. вебінар трактує, як «віртуальний» семінар, організований за допомогою Інтернет-технологій. Вебінару властива головна ознака семінару – інтерактивність. Інакше кажучи, Ви робите доповідь, слухачі задають запитання, а ви відповідаєте на них (Кухаренко, 2011). Під час вебінару кожен учасник використовує свій персональний комп'ютер, зв'язок між учасниками підтримується через мережу Інтернет за допомогою спеціалізованого програмного забезпечення.

Вебінари можуть використовувати різні інтерактивні взаємодії, включати в себе сеанси голосувань і опитувань, що забезпечує повну взаємодію між аудиторією та викладачем. Визначення «інтерактивна взаємодія» часто використовується в спеціальній літературі. Інтерактивне навчання – це специфічна форма організації пізнавальної діяльності, яка має передбачувану мету – створити комфортні умови навчання, за яких кожен учень відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність (Пошетун & Пироженко, 2002).

Інтерактивне навчання дає можливість вільно комунікувати усім учасникам вебінару між собою через спеціальний програмний комплекс. При проведенні вебінарів, дуже часто застосовується технологія «електронна дошка». В першу чергу цей інтерактивний інструмент призначений для коментарів, він дозволяє викладачеві і студентам залишати позначки або коментувати пункти слайдової презентації.

Сьогодні майже усі сучасні інтерактивні засоби дистанційної освіти спрямовані на саморозвиток студентів. Студенти з задоволенням користуються цими засобами. До них можна віднести: роботу з блогами, що

передбачає можливість вибору освітнього контенту і методичних матеріалів для самонавчання; використання електронних календарів, що містять програмні нагадування, спливаючі в потрібний час і спрямовані на самоорганізацію; використання рольових ігор і онлайн-зустрічей в організації позааудиторних заходів з метою самовиховання; використання інструментів групової та індивідуальної рефлексії з метою самовдосконалення.

Висновки. У процесі дослідження було з'ясовано, що саморозвиток – це прагнення особистості до постійного вдосконалення своїх якостей та здібностей. Саморозвиток є також багатоспекторним процесом і охоплює різні форми життєдіяльності особистості.

Для сучасних студентів, які саме відносяться до покоління Z, саморозвиток є важливим інструментом для вдосконалення власних можливостей. З огляду на особистісні характеристики покоління Z можна припустити, що це молоді люди, які мають прагнення до безперервної освіти та до пізнання всього нового, але наявність кліпового мислення блокує можливість цілісно сприймати інформацію. В той же час вони більш занурені в себе і не відчують велику потребу у спілкуванні. Така думка повністю підтвердилась результатами опитування студентів I-го курсу факультету міжнародних економічних відносин та туристичного бізнесу Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Дослідження засвідчило, що для покоління Z більш характерна поведінка, пов'язана з комфортною самотністю, внутрішніми роздумами і переживаннями, творчістю або спостереженням за процесом.

З метою розвитку здібностей студентів до саморозвитку доцільно структурувати дистанційні курси, складаючи їх з автономних блоків. Серед яких можна виділити наступні: блок завдань, блок творчих завдань, блок виконання проектів індивідуально, в групах співробітництва; практичні роботи (індивідуальні, спільні).

Важливою складовою при розробці дистанційних курсів є врахування форм навчання, які б були адаптовані для дистанційної освіти і сприяли

саморозвитку особистості. До них можна віднести: чат-форум, веб-форум, телеконференції. Залежно від способу комунікації викладачів та студентів, виділяють наступні методи дистанційного навчання: метод самонавчання, метод навчання «один до одного», метод навчання «один до багатьох», метод навчання «багато до багатьох», метод проєктів, дослідницький метод, вебінари.

Розглядаючи проблеми сучасності можна, стверджувати, що світ не стоїть на місці – він змінюється. Відповідно змінюється і ціле покоління, а саме особистісні характеристики та вимоги до того, що його оточує. Суспільству нічого не залишається як своєчасно реагувати і рухатися вперед. В першу чергу це стосується системи навчання. Її завданням є враховувати усіх потреб учасників освітнього процесу і розробляти, вдосконалювати та реалізовувати іноваційні методи та засоби навчання, які б були цікавими для сучасної молоді і йшли «в ногу з часом». Сфера освіти повинна робити випереджаючі кроки у напрямку побудові цілісної особистості, яка прагне до саморозвитку, з прогресивними поглядами у майбутнє, але з ціннісними установками в душі.

Безумовно, розглянута проблема має перспективи подальшого дослідження. Важливим завданням вважаємо побудування моделі саморозвитку особистості в умовах дистанційного навчання та визначення її психолого-педагогічних особливостей. Отримані дані можуть також бути використані для організації курсів навчання та підвищення кваліфікації з використанням дистанційних технологій у закладах вищої освіти.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Барановська, Л. & Харадзе, Є. (2021). Інноваційно-технологічний характер вищої освіти в період пандемічно зумовлених трансформацій. *Вісник Національного авіаційного університету*. Київ: Національний авіаційний університет, 2021. Вип. 1(18), 10-18.

Даценко, Г. & Сузанська, З. (2017). Дистанційне навчання як засіб стимулювання самоосвіти. *Дистанційне навчання як сучасна освітня технологія*. Матеріали міжвузівського вебінару. Вінниця: Винницький торгов-

экономический институт Киевского национального торгово-экономического университета, 17-20.

Кухаренко, В. (2011). Використання вебінарів у навчальному процесі. *Комп'ютер в школі та сім'ї*, 12-16.

Лавриненко, Л. (2020). Освіта в реальності сьогодення – дистанційне навчання. *Матеріали конференцій МЦНД*, 25-28.

Маралов, В. (2015). Общие закономерности и возрастные особенности саморазвития личности. *Вестник Череповецкого государственного университета*, 147–151.

Маралов, В. (2015). Ценность и опасности саморазвития личности. *Международный научно-исследовательский журнал*, 51–53.

Поколения X, Y, Z: кто это и как с ними работать. Режим доступа: <https://postium.ru/pokoleniya-x-y-z-kto-eto/>.

Пометун, О. & Пироженко Л. (2002). *Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід*. Київ: Академія педагогічних наук. 135с.

Сапа, А. (2014). Поколение Z - поколение эпохи ФГОС. Инновационные проекты и программы в образовании, 24-30.

Семеновских, Т. (2014). Феномен «клипового мышления» в образовательной вузовской среде. *Интернет-журнал «Науковедение»*.

Режим доступа: <http://naukovedenie.ru/PDF/105PVN514.pdf>.

Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf>.

Толстобоков, О. (2020). *Современные методы и технологии дистанционного обучения*. Режим доступа: <https://izd-mn.com/PDF/37MNNPM20.pdf>.

Тоффлер, Э. (2002). *Шок будущего*, 57 с.

Трофимова, Ю. (2010). Два подхода к пониманию саморазвития как психологического феномена. *Педагогика и Психология*, 42-46.

Фрумкин, К. (2010). Клиповое мышление и судьба линейного текста. *Топос: литературно-философский журнал*. Режим доступа: <http://www.topos.ru/article/7371>.

Щукина, М. (2014). Субъектный подход к саморазвитию личности: возможности теоретического понимания и эмпирического изучения. *Психология. Журнал ВШЭ*, 7-22.

Howe, N. & Strauss, W. (1991). *Generations: the history of America's future, 1584 to 2069*, 538 p.

REFERENCES

Baranovska, L & Kharadze, Ye. (2021). Innovatsiino-tekhnologichnyi kharakter vyshchoi osvity v period pandemichno zumovlenykh transformatsii [Innovative-technological nature of higher education in the period of pandemic transformations]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu*. Kyiv: Natsionalnyi aviatsiinyi universytet, 2021. Vyp. 1(18), 10-18.

Datsenko, H. & Suzanska, Z. (2017). Dystantsiine navchannia yak zasib stymuliuвання samoosvity. *Dystantsiine navchannia yak suchasna osvitalia tekhnolohiia: materialy mizhvuzivskoho vebinaru* [Distance learning as a means of increasing self-education]. Vynytisia: Vynnytskyi torhovo-ekonomycheskyi ynstitut Kyevskoho natsyonalnoho torhovo-ekonomycheskoho unyversyteta, 17-20.

Kukharenko, V. (2011). Vykorystannia vebinariv u navchalnomu protsesi [Using webinars in the educational process]. *Kompiuter v shkoli ta simi*, 12-16.

Lavrynenko, L. (2020). Osvita v realnosti sohodennia – dystantsiine navchannia [Education in the reality of the present - distance learning]. *Materialy konferentsii MTsND*, 25-28.

Maralov, V. (2015). Obschie zakonomernosti i vozrastnyie osobennosti samorazvitiya lichnosti [General patterns and age characteristics of personality self-development]. *Vestnik Cherepovetskogo gosudarstvennogo universiteta*, 147–151.

Maralov, V. (2015). Tsennost i opasnosti samorazvitiya lichnosti [The value and dangers of personality self-development]. *Mezhdunarodnyiy nauchno-issledovatel'skiy zhurnal*, 51–53.

Pokoleniya X, Y, Z: kto eto i kak s nimi rabotat [Generations X, Y, Z: who they are and how to work with them]. Режим доступа: <https://postium.ru/pokoleniya-x-y-z-kto-eto/>.

Pometun, O. & Pyrozhenko L. (2002). *Interaktyvni tekhnolohii navchannia: teoriia, praktyka, dosvid* [Interactive learning technologies: theory, practice, experience Kyiv: Akademiia pedahohichnykh nauk 135s.

Sapa, A. (2014). Pokolenie Z - pokolenie epohi FGOS [Generation Z - the generation of the era of the FSTS]. *Innovatsionnyie proekty i programmy v obrazovanii*, 24-30.

Semenovskih T. (2014). Fenomen «klipovogo myishleniya» v obrazovatelnoy vuzovskoy srede [The phenomenon of «clip thinking» in the educational university environment]. *Internet-zhurnal «Naukovedenie»*. Режим доступа: <http://naukovedenie.ru/PDF/105PVN514.pdf>.

Stratehiia rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini na 2021–2031 roky [Strategy for the development of higher education in Ukraine for 2021-2031]. Режим доступа:

Tolstobokov, O. (2020). *Sovremennyye metody i tehnologii distantsionnogo obucheniya* [Modern methods and technologies of distance learning]. Режим доступа: <https://izd-mn.com/PDF/37MNNPM20.pdf>.

Toffler, E. (2002). *Shok buduschego* [Shock of the future]. 57 s.

Trofimova, Yu. (2010). Dva podhoda k ponimaniyu samorazvitiya kak psihologicheskogo fenomena [Two approaches to understanding self-development as a psychological phenomenon]. *Pedagogika i Psihologiya*, 42-46.

Frumkin, K. (2010). Klipovoe myishlenie i sudba lineynogo teksta [Clip thinking and the fate of line text]. *Topos: literaturno-filosofskiy zhurnal*. Режим доступа: <http://www.topos.ru/article/7371>.

Schukina, M. (2014). Sub'ektnyy podhod k samorazvitiyu lichnosti: vozmozhnosti teoreticheskogo ponimaniya i empiricheskogo izucheniya [Subjective approach to personality self-development: possibilities of theoretical understanding and empirical study]. *Psihologiya. Zhurnal VShE*, 7-22.

Howe, N. & Strauss, W. (1991). *Generations: the history of America's future, 1584 to 2069*, 538 p.

T. Parfinenko

PROSPECTS OF STUDENT SELF-DEVELOPMENT IN A PANDEMIC

Abstract

*The article considers the use of innovative technologies in the distance learning system in a quarantine period. **The purpose of the article** is to theoretically substantiate the importance of student self-development in distance education and to define advanced learning technologies in this direction. The paper identifies personal characteristics of students belonging to generation Z and accordingly the theoretical bases of use of innovative technologies aimed at self-development of higher education seekers are substantiated. Given that the introduction of innovative technologies in the process of distance learning has to be structured and methodologically appropriate, the main elements of the development of distance learning courses have been considered. **Research methods:** theoretical (study, analysis, synthesis, generalization of scientific literature on the research issue, systematization and generalization of the obtained data), which enabled to clarify the advantages and disadvantages of distance learning in a pandemic; empirical (interviews, questionnaires, monitoring of the educational process), which contributed to the feasibility of introducing innovative technologies into the distance learning system in a pandemic and a study has been conducted on the Google Forms platform. A sample consisted of 50 first-year students of the School of International Economic Relations and Travel Business of V. N. Karazin Kharkiv National University. **Results:** problems of self-organization and reluctance for self-education and self-development of higher education seekers in a pandemic crisis have been identified; incomplete readiness of lecturers for educational activity in new conditions has been established. It is proposed to introduce innovative learning technologies into the educational process, which would be adapted for distance education and promote personal self-development. **Conclusions.** Forced isolation has shown a number of complications for both higher education and lecturers. However, research has shown that today's youth are more flexible and progressive than the older generation and adapt more quickly to any change. Therefore, the use of innovative technologies in distance learning will increase students' interest in educational material and the formation of their practical and research skills in the development of cognitive abilities and values, as well as motivate them for professional success.*

Key words: distance learning; innovative technologies; higher education seekers; pandemic.